

**Journal of
NATURAL SCIENCE**

<http://natscience.jspi.uz>

№5/3(2021)

biology chemistry geography

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**ABDULLA QODIRIY NOMIDAGI
JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
TABIIY FANLAR FAKULTETI**

dotsenti, kimyo fanlari nomzodi

DAMINOV G‘ULOM NAZIRQULOVICH

tavalludining 60 yilligiga bag‘ishlangan

onlayn konferensiya materiallari

Jizzax-2021

<u>ТАХРИР ҲАЙЪАТИ</u>	<u>ТАХРИРИЯТ АЪЗОЛАРИ</u>
<p align="center">Бош муҳаррир – У.О.Худанов т.ф.н., доц.</p> <p align="center">Бош муҳаррир ёрдамчиси-Д.К.Мурадова, PhD, доц.</p> <p align="center">Масъул котиб- Д.К.Мурадова</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Худанов У.О. – ЖДПИ Табиий фанлар факултети декани, т.ф.н., доц. 2. Шылова О.А.-д.х.н., профессор Института химии силикатов им. И.В. Гребенщикова Российской академии наук (ИХС РАН) 3. Маркевич М.И.-ф.ф.д. проф Белорусия ФА 4. Elbert de Josselin de Jong- профессор, Niderlandiya 5. Кодиров Т- ТТЕСИ к.ф.д, профессор 6. Абдурахмонов Э – СамДУ к.ф.д., профессор 7. Сманова З.А,-ЎзМУ к.ф.д., профессор 8. Султонов М-ЖДПИ к.ф.д,доц 9. Яхшиева З- ЖДПИ к.ф.д, проф.в.б. 10. Рахмонкулов У- ЖДПИ б.ф.д., проф. 11. Мавлонов Х- ЖДПИ б.ф.д., проф 12. Муродов К-СамДУ к.ф.н., доц. 13. Абдурахмонов Ғ- ЎзМУ фалсафа фанлари доктори (кимё бўйича) (PhD), доц 14. Хакимов К – ЖДПИ г.ф.н., доц. 15. Азимова Д- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (биология бўйича) (PhD), доц 16. Юнусова Зебо – ЖДПИ к.ф.н., доц. 17. Гудалов М- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (география фанлари бўйича) (PhD) 18. Мухаммедов О- ЖДПИ г.ф.н., доц 19. Хамраева Н- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (биология фанлари бўйича) (PhD) 20. Рашидова К- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (кимё бўйича) (PhD), доц 21. Мурадова Д- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (кимё фанлари бўйича) (PhD), доц 22. Инатова М- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (кимё фанлари бўйича) (PhD)
<p align="center">Муассис-Жиззах давлат педагогика институти</p>	
<p align="center">Журнал 4 марта чиқарилади (ҳар чоракда)</p>	
<p align="center">Журналда чоп этилган маълумотлар аниқлиги ва тўғрилиги учун муаллифлар масъул</p>	
<p align="center">Журналдан кўчириб босилганда манбаа аниқ кўрсатилиши шарт</p>	

Жиззах давлат педагогика институти Табиий фанлар факултети

Табиий фанлар-Journal of Natural Science-электрон журнали

[/http://www.natscience.jspi.uz](http://www.natscience.jspi.uz)

**O'ZBEKISTONDA DEHQONCHILIK SHART-SHAROITLARINING
IQTISODIY INTEGRATSIYALASHUVI**

Ortiqovq L.S. - JDPI Biologiya va uni o'qitish metodikasi kafedrası dotsenti

Aberqulov E. - JDPI Biologiya va uni o'qitish metodikasi kafedrası
o'qituvchisi

Jo'raev Sh.Sh. - JDPI Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagog
kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i

Annotatsiya. Dehqonchilikda erdan foydalanishning barqaror rivojlanishi, iqtisodiy tamoyillari, mexanizmi va ko'p maqsadlilik xarakteri, takror ishlab chiqarish sikli va er rentasi, erni baholash va xususiylashtirish, erning investitsiya ob'ekti sifatidagi, er ijarasi, er solig'i xususiyatlari va boshqa shu kabi yo'nalishlar yuzasidan muammolarni aniqlash, shuningdek ularning yechimlari yuzasidan muayyan fundamental, tizimli, metodologik va amaliy asoslari bilan bog'liq masalalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: er, dehqonchilik, tomorqa, o'simlik, tuproq, tabiiy.

So'ngi yillarda mamlakatimizda dehqonchilikda er munosabatlarini tartibga solishga qaratilgan bir qator qonun hujjatlari va me'yoriy aktlar qabul qilindi. Ularning asosiy jihatlaridan biri bu – erning qiymati, er solig'i va er ijarasi haqi shakllarida namoyon bo'ladigan erdan foydalanish uchun tabaqalashtirilgan haqning joriy etilishi, erlarni xususiylashtirish va er bozorining shakllanishi hamda bu sohada iqtisodiy munosabatlarni yanada rivojlantirish va tartibga solish kabi ustuvor yo'nalishlarning ishlab chiqilishidir. Shunga qaramasdan hozirgi kunda er munosabatlarini isloh etishning asosiy maqsadi – iqtisodiyot tarmoqlarida, ayniqsa qishloq va o'rmon xo'jaligida, hududlarida erdan foydalanish samaradorligini oshirishga erishib bo'lmayapti. Bunda eng muhim ahamiyatga ega bo'lgan erdan foydalanish sohasidagi munosabatlarning zamonaviy jamiyat va iqtisodiyot ehtiyojlariga mos keladigan samarali iqtisodiy mexanizmni ishlab chiqishdir. Lekin, bu borada olib borilgan tadqiqodlarning natijalari soliq solinadigan bazani yaratadigan, er mulkchiliga va er ijarasini rivojlantiradigan, dehqonchilikda er bilan bog'liq turli xil bitimlarni tuzishga sharoit tug'diradigan muayyan er uchastkasini har tomonlama baholash, erlarni xususiylashtirish va er bozorini shakllantirish, erlarning investitsiya jarayonlaridagi ishtirokini samarali ta'minlash kabi eng muhim yo'nalishlarning nazariy, uslubiy-amaliy mexanizmlarini yaratish va yanada takomillashtirish imkoniyatlarini hali bermayapti. Bundan tashqari, mavjud iqtisodiy mexanizm erdan samarali foydalanishni etarli darajada rag'batlantirmayapti, uning unumdorligi oshishini ta'minlamayapti hamda unumdor erlarning er oborotidan chiqib ketishining oldini olmayapti.

Dehqonchilikda erdan foydalanish iqtisodiyoti asoslari jamiyat va iqtisodiyotda erni tasarruf qilish, erga egalik qilish, erdan foydalanish shakllari, erni takror ishlab chiqarish sikli va uning davrlari, er munosabatlarini tartibga solishda iqtisodiy jihatlarning ustuvorligi, erdan foydalanishning iqtisodiy tamoyillari, tarmoqlar, sohalar, hududlar bo'yicha erlarning taqsimlanishi va qayta taqsimlanishi, qishloq xo'jaligi er turlari, er ijarasi munosabatlari, er rentasi, erning narx ko'rinishidagi bahosini belgilash, er resurslari uchun to'lovlar (yer solig'i va er ijarasi haqi), ipoteka kreditlari, erdan foydalanishni boshqarishning iqtisodiy vazifalari, erni xususiylashtirish, er bozori, erning investitsiyaviy xususiyatlari, er resurslaridan foydalanish samaradorligi kabi ko'plab muhim iqtisodiy kategoriyalardan tarkib topgan.

Yerdan foydalanishning shunday tizimi zarurki, u bir vaqtning o'zida ham aholining ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishni (ozuq-ovqat, kiyim-kechak va boshqa moddiy ne'matlar, mehnat bilan band bo'lishi uchun etarli er resurslari) yaxshilashga, ham tabiiy xilma-xillikni (tabiiy tizimlarning o'zaro mutanosibligi, atrof-muhitning saqlanishi) ta'minlashga, iqtisodiyot tarmoqlari va hududlari, shuningdek ijtimoiy sohalarning er resurslariga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishga (sanoat, transport, tadbirkorlik faoliyati, infrastruktura tarmoqlari, ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqalar), davlatning o'z qonuniy vakolat va vazifalarini amalga oshirishi uchun zarur bo'lgan erlar bilan ta'minlashga, qishloq xo'jaligi ekinlarining hosildorligini va, eng avvalo, erning mavjud unumdorligini (sifati, xo'jalik, texnologik xususiyatlari) saqlab qolish va oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Dehqonchilikni yuritishning dehqonchilik qonun-qoidalari va agrotexnologiya me'yorlariga muvofiqligi darajasi mavjud. Dehqonchilik tushunchasi keng ma'noda umuman jamiyatda dehqonchilikni yuritish darajasini bildiradi, tor ma'noda dehqonchilik bilan shug'ullanadigan insonning dehqonchilikka oid bilim va tajribalari hamda uni qo'llash mahorati, malakasini anglatadi. Jamiyat taraqqiyotidagi har bir muayyan davrning o'ziga xos Dehqonchilik mavjud va bu madaniyat asrlar davomida vorisiylik asosida boyib va yangilanib boradi. Dehqonchilikning paydo bo'lishi va rivojlanib borishi jamiyatning ishlab chiqaruvchi kuchlari, ayniqsa sanoat ishlab chiqarishi va fan-texnika taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq. Dehqonchilik xalqxo'jaligidagi boshqa tarmoklardan tabiiy va iqtisodiy jarayonlari birgalikda kechishi bilan farq qiladi. Yer (tuproq) va o'simlik asosiy ishlab chiqarish vositalari va ayni paytda mehnat ob'yektlari tarzida namoyon bo'ladi. Tuproq g'oyat muhim xususiyatga — unumdorlik xususiya-tiga, ya'ni etishtiriladigan o'simlikni suv, oziq moddalar unsurlari va bog'langan azot bilan uzluksiz ta'minlash xususiyatiga ega. Tuproqning tabiiy (potensial) va iqtisodiy (samarali) unumdorligi bor. Tabiiy tuproq unumdorligi uzoqdavom

etadigan tuproq hosil bo‘lish jarayonlari natijasida yuzaga keladi; tuproqning fizik, kimyoviy biologik xususiyatlari mahalliy iqlim xususiyatlari bilan chambarchas bog‘liklikda amal qiladi. Tuproqning iqtisodiy unumdorligi jamiyatning ishlab chiqaruvchi kuchlari rivoji jarayonida inson tomonidan yaratiladi. O‘simliklar tabiiy tuproq unumdorligidan foydalanib (tuprokdan suv, oziq moddalari va azotni shimish), atmosferadan karbonat angidrid gazini o‘zlash-tirish, quyosh kinetik energiyasini tutish va qayta o‘zgartirish, pirovard natijada noorganik moddalarni organik moddalarga aylantirish, ya’ni turli-tuman dehqonchilik mahsulotlari tarkibiga kiradigan oqsil, kraxmal, qand, moy va boshqa moddalar yaratish xususiyatiga ega.

Yer sirtida tabiiy sharoitlarning xilma-xilligi ekinlarni etishtirishda maxsus usul va vositalar qo‘llash, agrotexnologiyani har bir hudud, xo‘jalik, hatto har bir dalaning tuproqiqlim sharoitlariga, shuningdek, ekilgan ekinlar tur va navlarining biologik xususiyatlariga qarab tabaqalashtirish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Dehqonchilikda insonning eng muqim vazifasi — agrotexnologik, meliorativ, tashkiliy va iqtisodiy tadbirlar majmuini bajarish yo‘li b-n, ya’ni oqilona dehqonchilik tizimini amalga oshirish yo‘li bilan tabiiy tuproq unumdorligini iqtisodiy unumdorlikka aylantirishdan, hosil olishdan iborat. Shu sababli dehqonchilikning real yutuqlarini ta’minlashda inson — dehqon malakasi va mahorati markaziy o‘rinda turadi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. -T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b. 21.
2. Avezbaev S., Volkov S.N. “Yer tuzish iqtisodi”. Darslik. T.: YAngi asr avlodi, 2002 22.
3. Altiev A.S. Yer resurslaridan foydalanish tizimini tartibga solish muammolari. Monografiya. -T.:“Fan”, 2018. – 274 b.
4. Salimov B.T., Yusupov M.S. Dehqon va fermer xo‘jaliklari iqtisodi. – T.: TDIU, 2009. - 300 b

